

Barbara Pytlos

"Emil Szramek, Jan Kudera,
Konstanty Prus – pierwsze pokolenie
Badaczy śląskiego regionalizmu
literackiego", Katarzyna Tałuż,
Katowice 2002 : [recenzja]

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 36/1, 295-298

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

potrzeby kulturalne Rusinów. Za najważniejszą kwestię uznał utworzenie samodzielnego uniwersytetu ukraińskiego we Lwowie. (*Промова митр. Андрія Шептицького в австрійській Палаті Панів про потребу українського університету у Львові* – s. 587–591).

Ważne miejsce w posłudze metropolity zajmowała formacja duchowieństwa. Uczył, że kapłan całe swoje życie musi poświęcić ludowi, do którego jest posłany. Aby dotrzeć do serca ludzi, powinien mówić ich językiem. Przypominał jednocześnie, że oddalić się od ludu, oznacza skazać go na śmierć. (*Чернетка Промови митр. Андрія Шептицького на могилі о. Маркіяна Шашкевича про обов'язки й завдання духовенства 5 XI 1911 r.* – s. 595–599).

W kwestii organizacji kościelnej należało – według Szeptyckiego – oddzielić ukraińską Cerkiew od rosyjskiej. Ukraińska Cerkiew powinna być niezależniona od władzy Petersburskiego Synodu. Modlitwy za cara powinny być zabronione, a w ich miejsce należało ustanowić modlitwy za cesarza austriackiego. Powinno się także skreślić z kalendarza moskiewskie święta. Biskupi sprzeciwiający się byliby usunięci i zastąpieni przez sympatyków Ukrainy i Austrii. On sam stałby na czele Cerkwi jako metropolita Halicza i całej Ukrainy. (*Меморандум митр. Андрія Шептицького до Австрійського уряду про майбутній устрій Української держави* – s. 609–612).

Na początku sierpnia 1914 r. zawiązał się we Lwowie Związek Wyzwolenia Ukrainy, jako bezpartyjna reprezentacja rosyjskich Ukraińców. Związek ten chciał, aby przez rozbięcie Rosji powstało ukraińskie państwo. Głównymi przywódcami tego związku byli: Dmytro Doncow, Andrij Żuk, Wołodymyr Doroszenko i Mykoła Żalizniak. Program ten owi działacze chcieli zrealizować z pomocą Austrii³¹. Nie doszło jednak do realizacji żadnego z punktów memorandum, gdyż to wojska rosyjskie znalazły się w Galicji, a nie austriackie na Ukrainie³². W niedzielę, po przybyciu rosyjskich wojsk, Szeptycki wygłosił we Lwowie kazanie, w którym przypomniał swoim wiernym, że są dziećmi św. katolickiej Cerkwi, z którą są złączeni i z której czerpią swoje szczęście. Wezwał ich także do wierności Cerkwi greckokatolickiej, choćby za cenę życia. (*Проповід митр. Андрія Шептицького виголошена перед вірними в Церкві Успена Пресвятої Богородиці після вступлення російських військ до Львова 9 IX 1914 r.* – s. 626–627). Kazanie to stało się podstawą jego aresztowania³³.

W omawianym zbiorze zawarte jest przemówienie, jakie Szeptycki wygłosił 28 II 1918 r. w Izbie Panów. W przemówieniu tym metropolita entuzjastycznie odniósł się do układu brzeskiego. Wskazał na historyczne więzi łączące ukraińską Republikę Ludową, do której została włączona Chełmszczyzna, z Galicją i Wołyniem. Stwierdził, że wszyscy Ukraińcy uważają Chełmszczyznę za dawne ukraińskie terytorium, które jest nie tylko ściśle powiązane z Ukrainą, ale i było na przestrzeni stuleci złączone z ukraińskim państwem. Wskazał na czasy kijowskiego i halicko-kijowskiego księstwa. Podkreślił, że najpiękniejsze kulturowe i historyczne tradycje Ukrainy związane są z Chełmszczyzną. Przypominał jej bohaterską postawę w obronie wiary. Stwierdził, że Austria słusznie postąpiła,

³¹ К. Левіцки й, *Історія визвольних змахань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918*, ч. 1, Львів 1929, s. 33–36.

³² В. Нейденко, *Політична діяльність митрополита Сzeptyцького*, „Zeszyty Historyczne” 1985, z. 72, s. 107.

³³ К. Левіцки й, *Історія....* s.

podpisując umowę z Ukrainą. (*Промова митр. Андрея Шептицького в австрійській Палаті Панів про перемир'я у Бересті Литовському* – s. 675–680).

W wyniku napaści Niemiec hitlerowskich i ZSRR na Polskę Małopolska Wschodnia, a także wszystkie ukraińskie ziemie znalazły się pod radziecką okupacją. Okupacja ta trwała aż do 1941 r., kiedy to Niemcy hitlerowskie uderzyły na ZSRR. Jesienią 1941 r. prawie cała Ukraina znalazła się w rękach Niemiec³⁴.

Okres okupacji bolszewickiej był dla Cerkwi czasem strasznych prześladowań. W liście z 26 XII 1939 r. Szeptycki poinformował kard. Tisseranta o tym, co działo się pod okupacją sowiecką. O istnieniu parafii decydowały komitety. Jednak dzięki postawie ludzi kapłani mogli pracować. Część kapłanów z braku środków do życia odeszła do rejonów okupowanych przez Niemców. Nawet najlepsi kapłani ze strachu przed bolszewikami tracili ducha. Metropolita prosił kardynała, by wstawił się u papieża, aby mu pozwolił umrzeć za naród. (*Лист до Тиссерана* 26 XII 1939 r. – s. 891–896).

W związku ze zmuszaniem dzieci do wstępowania do pionierów napisał protest do Zarczenki, odpowiedzialnego za sprawy oświaty we Lwowie i województwie. Protestował przeciwko łamaniu sumień tych dzieci. Karano dzieci, które chciały się pomodlić przed samą nauką. Pisał, że taki sposób postępowania w oczach społeczeństwa obniża autorytet konstytucji. Protestował przeciwko mianowaniu na stanowiska dyrektorów i nauczycieli szkół ludzi wrogo nastawionych do chrześcijańskiej religii. Było to niezgodne z tradycją ukraińskiego narodu. Mogło to również doprowadzić do braku zaufania do władz oświatowych, a tym samym, zaszkodzić radzieckiemu ustrojowi w szerokich masach społecznych. (*Протест проти насильства над совістю дітей*, 1940 r. – s. 900–902). Gdy nie przyniosło to skutku, napisał list do Stalina. Skarżył się na propagandę bezbożnictwa w szkołach. (*Лист до Сталіна* z kwietnia 1940 r. – s. 903). Skarżył się Chruszczowowi, że w szpitalach odmawia się chorym ostatniej posługi. Chory, któremu odmawia się przystępowania do sakramentów, trudniej znosi dolegliwości choroby. (*Лист до Хрущова* 16 X 1940 r. – s. 913–914).

W dramatycznym liście z 5 III 1941 r. skarżył się Chruszczowowi, że ze wszystkich stron dochodzą do niego krzyki nieszczęśliwych ludzi, którzy zostali bez sądu przesiedleni i skazani na ciężkie roboty w różnych stronach, gdzie grozi im śmierć. Błagają o pomoc, opowiadają o swojej biedzie, pozbawieni są ciepłej odzieży i pożywienia. Zwracając uwagę na niehumanitarne traktowanie ludzi, prosił Chruszczowa, by traktowano ich z godnością. Zwrócił także uwagę, że wielu kapłanów zostało zamkniętych bez stwierdzenia jakiegokolwiek winy. Przypomniał, że konstytucja stalinowska zapewnia wolność kultu. (*Лист до Хрущова* – s. 920).

W omawianym zbiorze znajdują się także listy z czasów niemieckiej okupacji.

Wybuch wojny pomiędzy Niemcami a ZSRR Ukraińcy przyjęli z nadzieją na zbudowanie wolnej i niepodległej Ukrainy³⁵. Wkroczenie armii niemieckiej do Lwowa, w dniu 30 VI 1941 r., zostało przyjęte przez Ukraińców z entuzjazmem³⁶. Ludność ukraińska witała Niemców kwiatami³⁷. Również Szeptycki wej-

³⁴ Tamże, s. 426–427, 432–437.

³⁵ *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 2: czerwiec 1941 – kwiecień 1943, red. T. Pełczyński, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 138–139.

³⁶ R. Torzecki. *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933–1945*. Warszawa 1972. s.

ście Niemców przyjął entuzjastycznie. Wezwał Ukraińców do okazania wdzięczności Bogu i posłuszeństwa względem nowej władzy, bo jest to konieczne dla osiągnięcia narodowej i państwowej niepodległości. Wierzył, że dzieło rozpoczęte w imię Boga – tak określał wejście Niemców do Galicji – będzie doprowadzone do końca. Szeptycki nie ustawał w podziękowaniach i okazywaniu wdzięczności dla armii niemieckiej. Wezwał do wyczerpanej pracy dla Ojczyzny i jedności narodowej. Chciał, by naród ukraiński udowodnił swoją dojrzałość do życia państwowego. Zobowiązał wszystkich duszpasterzy swej metropolii do odprawienia dziękczynnej Mszy św., jako podziękowanie Bogu. Ponadto każdy kapłan miał zaintonować pieśń: „Sto lat życia” dla zwycięskiej armii niemieckiej i narodu ukraińskiego. (*До духовенства й вірних архієпархії 5 VII 1941 r.* – s. 924). W liście z 30 VIII 1941 r. do nuncjusza w Budapeszcie Szeptycki napisał, że Ukraińcy są zobowiązani pomagać armii niemieckiej za wyzwolenie z reżimu bolszewickiego, aby mogła doprowadzić tę wojnę do dobrego końca i raz na zawsze zlikwidować wojujący, ateistyczny komunizm. (*Лист до нунція Ротму з 30 VIII 1941 r.* – s. 939–943).

Wkrótce jednak metropolita przeżył głębokie rozczarowanie; wprawdzie pierwsze miesiące po wejściu Niemców przyniosły pewną ulgę po sowieckiej okupacji, lecz potem – jak napisał w liście do Piusa XII z 29–31 VIII 1942 r. – reżim niemiecki przewyższał swym złem system bolszewicki³⁸.

Ks. Adam Kubasik

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2003, t. 36, z. 1, s. 293–295

POLSKO-NIEMIECKI LEKSYKON BIOGRAFICZNY. LUDZIE POLSKIEJ KSIĄŻKI I PRASY W NIEMCZECH (KONIEC XX W.), w opracowaniu Marii Kalczyńskiej, Państwowy Instytut Naukowy Instytut Śląski w Opolu. Stowarzyszenie Instytut Śląski, Opole 2001, 383 s.

Autorka leksykonu, dr Maria Kalczyńska, pracownik naukowy Instytutu Śląskiego w Opolu, jest badaczką literatury polskiej i ludzi działających w Niemczech w drugiej połowie XX w. W polsko-niemieckim leksykonie biograficznym przedstawia te osoby, które swoją twórczością i pracą na różnych płaszczyznach życia kulturalnego i naukowego przyczyniały się do utrzymania i rozpowszechniania słowa i kultury polskiej na terenie Niemiec w drugiej połowie XX w., w okresie, kiedy relacje polsko-niemieckie miały bardzo burzliwe dzieje, zwłaszcza po zakończeniu II wojny światowej, której naród i kultura polska stały się tak wielkimi ofiarami. Polacy żyjący na terenie Niemiec po zakończeniu II wojny światowej oraz w przełomowym okresie lat osiemdziesiątych, kiedy zwiększała

231–232.

³⁷ K. L e w i n, Referat wygłoszony na Kongresie w Toronto, XI 1984 r. [Brak tytułu, w zbiorach autora], s. 1–7.

³⁸ A. S z e p t v c k i, *List do Piusa XII. 29–31 VIII 1942 r.* „Znak” 1988, 40, nr 9, s. 64–68.

się ich liczba na terenie tego kraju, podejmowali dzieło tworzenia słowa polskiego i jego rozszerzenia na różne sposoby.

Polacy często przebywali na terenie Niemiec na przestrzeni dziejów naszego narodu. Przyczyną tego były burzliwe dzieje Polaków. Pierwszą grupę emigrantów stanowili uczestnicy powstania listopadowego w 1831 r. Po jego upadku fala Polaków schroniła się w Niemczech. Ich przybycie do tego kraju przyczyniło się do zainteresowania się polską książką i literaturą. Powstały domy wydawnicze, np. w Lipsku, wydające polską literaturę, między innymi romantyczną. W latach 1868–1871 Józef Ignacy Kraszewski prowadził w Dreźnie oficynę wydawniczą. W ciągu niespełna trzech lat wydał w niej aż 74 pozycje książkowe³⁹.

Upowszechnienie polskiej książki i prasy w Niemczech nastąpiło również po II wojnie światowej. Znalazły się tam duże grupy Polaków wywiezionych przymusowo do pracy. Po zakończeniu wojny domagali się oni informacji politycznej, pragnęli zgłębiać wiedzę w języku ojczystym. Początkowo wydawnictwa w języku polskim napływały z Londynu i Jerozolimy⁴⁰. Powoli powstawały polskie wydawnictwa na terenie Niemiec: w Hanowerze, Berlinie, Stuttgarcie, Monachium, Frankfurtu n. M.

Przełomowym okresem dla rozwoju polskiej książki i polskiego słowa w Niemczech były lata osiemdziesiąte ubiegłego stulecia. Przybyła tam duża grupa działaczy solidarnościowych, wywodzących się z polskich środowisk kulturalnych, udały się tam liczne rzesze przesiedleńców z Polski, którzy legitymowali się niemieckim pochodzeniem z terenu Śląska. Spowodowało to potrzebę i zainteresowanie językiem polskim i powstanie wydawnictw prasowo-książkowych w Berlinie, Monachium, Hamburgu, Würzburgu.

Leksykon ma charakter opracowania tematycznego, ukazującego szeroki wachlarz osób związanych ze słowem i kulturą polską w Niemczech. Autorka pragnie przedstawić inteligencję polską w Niemczech oraz poszczególne osoby, które uczestniczyły w polskim i niemieckim życiu literackim i kulturalnym w Niemczech i przyczyniły się do popularyzacji słowa polskiego.

W leksykonie uwzględnione zostały osoby pochodzące ze środowisk polonijnych, polskich i polonofilskich. Zamieszczone zostały biogramy literatów, publicystów, dziennikarzy, tłumaczy, wydawców, drukarzy, księgarzy i innych zarówno świeckich, jak i duchownych popularyzatorów polskiego słowa w Niemczech. Autorka chce ukazać ludzi, których fenomen polega na tworzeniu w wierności polskiemu słowu i narodowym tradycjom.

Polsko-niemiecki leksykon biograficzny zawiera w układzie alfabetycznym 177 not biograficznych osób żyjących obecnie w Niemczech, bądź zamieszkujących lub zmarłych w okresie prowadzonych przez Autorkę badań. Poszczególne hasło składa się z kilku członów: biogramu, bibliografii podmiotowej, bibliografii przedmiotowej i streszczenia w języku niemieckim. Do noty dołączone zostało aktualne zdjęcie danej osoby, fragment publikacji autorskiej bądź tekst wywiadu, jaki przeprowadzono z daną osobą, oraz charakterystyczny element biograficzny dotyczący osoby lub instytucji.

Leksykon uzupełniony został wykazem instytucji i tytułów prasowych występujących w treści, literaturą przedmiotu oraz wykazem skrótów.

³⁹ M. Zarzycka, *Dzieje drukarni J. I. Kraszewskiego*, Drezno–Poznań, „Studia o książce” 1976, t. 6, s. 81–99.

⁴⁰ Z. R. Wilkiewicz, *Polnische Exilliteratur 1945–1980*, Köln 1991.